

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

THE CONCEPT AND TYPES OF INFORMATION OFFENSES

Павлова О.С., аспірантка кафедри кримінального права

Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню поняття та ознак інформаційних правопорушень, викладенню основних видів та груп інформаційних правопорушень, за які передбачається кримінальна відповідальність, визначенню загальних рис правопорушень в інформаційній сфері, дослідженню правових критеріїв виділення інформаційних правопорушень серед інших, аналізу основних видів інформаційних правопорушень, виявленню напрямків розвитку інституту інформаційних правопорушень у контексті розвитку законодавства. Визначено зміст й склад інформаційного правопорушення, окресленню співвідношення інформаційної відповідальності з другими видами юридичної відповідальності, визначено напрями розвитку інформаційної відповідальності в контексті розробки Інформаційного кодексу України.

Наголошено, що нині поширення фактів незаконного збору та використання інформації, несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів, незаконного копіювання інформації в електронних системах, викрадення інформації з бібліотек, архівів, банків і баз даних, порушення технологій обробки інформації, запуску вірусних програм, троянських програм. Серйозне занепокоєння викликають фішингові програми, знищення та модифікація інформації в інформаційних системах, припинення інформації в технічних каналах її видачі, маніпулювання суспільною та індивідуальною свідомістю тощо. Доведено, що ознакою покарання за інформаційні правопорушення є застосування відповідних покарань у Кодексі України про адміністративні правопорушення, Кримінальному кодексі України тощо. Також ці санкції мають бути включені до Інформаційного кодексу України.

Ключові слова: інформаційні правопорушення, інформаційні злочини, інформаційна діяльність, інформація, технології, кіберпростір, комп'ютер, розповсюдження, суб'єкти інформаційних правовідносин, користувачі, інформаційно-телекомунікаційні мережі, протизаконний збір, використання інформації, несанкціонований доступ, інформаційні ресурси, незаконне копіювання інформації, електронні системи, викрадення інформації.

The article investigates the concept and characters of information violations, to identify the main types or groups of information offenses for which the criminal responsibility, the definition of common features of crime in the information sector, research legal criteria of information delinquency among others, the analysis of the main types of information violations, determine directions of institute information offenses in the context of drafting legislation.

The concept and composition are defined of information crime, outlining relation to other types of legal responsibility, determining directions of the legal responsibility for the information crimes in the context of the development of the Information Code of Ukraine. It was emphasized that the spread of facts of illegal collection and use of information, unauthorized access to information resources, illegal copying of information in electronic systems, theft of information from libraries, archives, banks and databases, violation of information processing technologies, launching of virus programs, is a serious concern. Trojans, phishing programs, destruction and modification of data in information systems, interception of information in the technical channels of its leakage, manipulation of public and individual consciousness, etc. It has been proven that a sign of the punishment of information offenses is the application to the offender of appropriate sanctions contained in the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Criminal Code of Ukraine, etc. Also, these sanctions should be contained in the Information Code of Ukraine (Information Code of Ukraine).

Key words: information offense, cybercrime, information activities, information, technology, cyberspace, computer, distribution, legal entities of information users, information and telecommunications networks, illegal gathering, use of information, unauthorized access, information resources, illegal copying of information, electronic systems, stealing information.

Постановка проблеми. Напруженість темпів «розвитку та впровадження інформаційних технологій і комунікаційних засобів у повсякденне життя суспільства» посилила увагу вчених до різноманітних інформаційних проблем. Особливо важливою сферою наукової розвідки є розкриття окремих аспектів інформаційних злочинів. Сучасна юридична наука активно працює з поняттями, що відображають протиправні дії, так чи інакше пов'язані з інформацією: «незаконний збір та використання інформації, несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів, незаконне копіювання інформації в електронних системах, викрадення інформації з бібліотек, архівів, банків і баз даних, порушення законодавства технологій оброблення інформації, використання вірусних програм, троянів, відповідних програм, видалення та модифікація даних в інформаційних системах, перехоплення інформації в технічних каналах її витоку, маніпулювання суспільною та особистою свідомістю тощо». Це свідчить про значний науковий інтерес до інформаційних, комп'ютерних правопорушень та величезну актуальність проблеми протидії таким правопорушенням.

Але значне розмаїття правопорушень в інформаційній сфері настільки значне, що ні наука, ні національні правові системи, ні міжнародне право не знайшли спільного в їх розумінні. Залишається недостатньою єдність термінів і системи загально визначених теоретичних понять, які могли

б повно відобразити всю різноманітність протиправних дій та їх наслідків у сфері інформації, інформаційних технологій, комп'ютерів та їх систем, локальних і глобальних інформаційно-телекомунікаційних мережі т. д.

Стан дослідження теми. Проблеми інформаційних правопорушень в рамках окремих аспектів юридичної науки розглядають такі вчені: В.Ю. Баскаков, В.Д. Гавловський, М.В. Гуцалюк, М.І. Дімчогло, В.А. Залізник, В.Ф. Коваль, Б.А. Кормич, В.А. Ліпкан, О.В. Логінов, А.І. Марущак, П.Є. Матвієнко, В.І. Теремецький, А.В. Тунік, О.В. Стосцький, В.С. Цимбалюк, Л.С. Харченко, К.П. Череповський, М.Я. Швець, Т.А. Шевцова, О.В. Шепета, О.В. Чуприна тощо, які неодноразово звертали свою увагу на окремі проблеми щодо визначення поняття та виокремлення видів інформаційних правопорушень.

Метою даної наукової статті є визначення поняття та видів інформаційних правопорушень.

Виклад основних положень. Суб'єктами інформаційних відносин є громадяни України, юридичні особи держави тощо. Відповідно до Закону України «Про інформацію» «...суб'єктами інформаційних відносин також можуть бути інші держави, їх громадяни та юридичні особи, міжнародні організації й особи без громадянства» [2].

Наразі поширені факти незаконного збору та використання інформації, несанкціонованого доступу до інфор-

маційних ресурсів, незаконного копіювання інформації в електронних системах, розкрадання інформації з бібліотек, архівів, банків та баз даних, порушення технологій обробки інформації, впровадження вірусів, інтелектуальної власності. Серйозне занепокоєння викликають трояські програми та фішинг, програми, знищення та модифікація інформації в інформаційних системах, перехоплення інформації й громадянина, інформаційної інфраструктури держави або скоюються допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій чи засобів зв'язку» [6].

У межах визначення правопорушення як інформаційного варто брати то уваги засади, запропоновані Ю.С. Максименко. На думку дослідника, «...інформаційним правопорушенням є те правопорушення, яке завдає шкоди (небезпеки) інформаційним правам чи свободам людини й громадянина, інформаційної інфраструктури держави або скоюються допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій чи засобів зв'язку» [6].

Важливим кроком у боротьбі з кіберзлочинністю у 2001 році є підписання «Європейської конвенції про кіберзлочинність», яка «спрямована на поглиблення міжнародного співробітництва у боротьбі з найтяжчими злочинами у сфері комп'ютерних систем і мереж», або т. зв. Конвенція загалом визначає «основні групи та види таких злочинів, за які національне законодавство має встановлювати кримінальну відповідальність, зокрема: злочини проти конфіденційності, цілісності та доступу до інформації та комп'ютерних систем; злочини, пов'язані з комп'ютером; злочини, пов'язані з до змісту інформації; злочини, пов'язані з порушенням авторського права і суміжних прав. Україна також приєдналася до цієї Конвенції та ратифікувала її у 2005 р. Результатом реалізації положень Конвенції є розділ XVI Кримінального кодексу України. Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), комп'ютерних систем і мереж, мереж електровз'язку» [1].

Підписання Конвенції про кіберзлочини стало відповіддю міжнародної спільноти на поширення найтяжчих злочинів (злочинів) у сфері комп'ютерних технологій. «Вони складають частку інформаційних злочинів, які сьогодні певною мірою можуть бути організовані (виділені) кримінальним законом в окремий вид злочинів. Саме ця сукупність злочинів привернула увагу міжнародної спільноти до проблеми протидії інформаційній злочинності» [3, с. 55]. Тому першим подібним порушенням у літературі згадується випадок у компанії французького підприємця і винахідника Жозефа Марі Жаккара в 1801 р. Бажання збільшити прибуток спонукало його створити прототип комп'ютерної перфокарти і оснастити його шовком. Плетіння за допомогою найпростіших пристроїв для зняття з нього інформації. «Цей пристрій дозволив повторити низку операцій у процесі підготовки спеціальних тканин. Робітники Жаккара були настільки стурбовані втратою своїх традиційних робочих місць і, як наслідок, засобів до існування, що вони вчинили масові акти саботажу проти нової технології і були притягнуті до відповідальності. Але необмеженість, багатоаспектність і динамізм інформаційної сфери, глибоке проникнення інформаційних технологій у суспільне життя постійно створюють нові можливості, методи та засоби вчинення різноманітних правопорушень (не лише злочинів, а й проступків), серед яких вже відомі «традиційні злочини». Причому якщо останні у своїх звичайних формах не становлять значного соціального ризику, то за допомогою інформаційних технологій вони це може бути катастрофічним для суспільства» [3, с. 55].

Норми, що передбачають інформаційне порушення як цілісний інститут права, не входять у рамки окремих

«класичних» галузей права (цивільного, кримінального, адміністративного тощо). Найважливіший зміст поняття «інформаційна злочинність» наповнює інформаційне право, яке саме перебуває на стадії формування та тлумачення. У системі права інформаційне право є не окремою галуззю, а складною міждисциплінарною складовою. Його стандарти не забезпечуються унікальними механізмами «інформаційно-правової відповідальності» у всій сукупності покарань, покарань, компенсаційних заходів, а «обслуговуються» засобами охорони та захисту інших галузей права. До інформаційної відповідальності можна віднести лише заходи обмежувального характеру щодо інформаційної діяльності (зокрема, позбавлення ліцензії на телерадіомовлення), які застосовуються до злочинців поряд з іншими видами юридичної відповідальності, але за своєю правовою природою є адміністративною відповідальністю. Це надає інститутам інформаційного права, особливо інституту інформаційної злочинності, комплексний інтегративний характер, і не дозволяє застосувати до нього такий традиційний стандарт розподілу злочинності, як «вид юридичної відповідальності». Тобто інформаційні порушення не можна ставити в один ряд із конституційними, кримінальними, адміністративними, цивільними та дисциплінарними. Інформаційна злочинність як окремий вид міжгалузевої злочинності включає всі протиправні дії, будь-яким чином пов'язані з інформацією і за які встановлена кримінальна, адміністративна, цивільна та інша юридична відповідальність. «Сутність зв'язку правопорушення з інформацією розкривається в порушенні нею певного порядку, правовідносин, серед яких є достатньо сформовані сукупності в ракурсі інформації: по-перше, щодо формування та використання інформаційних ресурсів щодо інформації. основи створення, збору, обробки, збирання, зберігання, пошуку, розповсюдження та представлення інформації; по-друге, з організації та впровадження інформаційних технологій і засобів їх забезпечення; по-третє, щодо захисту інформації та прав суб'єктів інформаційних відносин» [3, с. 55].

Отже, «...загальний характер порушення у сфері інформації пов'язаний з інформаційними процесами, зокрема обігом інформації, обмеженням доступу до інформації, а також інформаційними ресурсами, інформаційними технологіями, інформаційно-телекомунікаційними системами тощо» [3, с. 56]. Ознака «інформація» насамперед «визначає характер цілої групи протиправних дій, до яких, по-перше, входить пряме порушення інформаційних прав і свобод суб'єктів, по-друге, інші порушення, якщо вони здійснюються через інформаційне поле» [3, с. 56]. Тобто «...порушення законодавства може бути інформаційним не лише за приписами, при посяганні на інформацію чи засоби її обробки, передачі та зберігання, а й за способом вчинення – з використанням інформаційних технологій, систем та інформації. інструменти. Крім того, суспільна небезпека деяких видів «традиційних» злочинів, вчинених із застосуванням сучасних інформаційних технологій, може суттєво зрости, і виникає необхідність посилення юридичної відповідальності за них, що знайшло відповідне відображення в кримінальному законодавстві. Загалом незаконне використання інформаційних технологій сьогодні становить особливу загрозу суспільству, оскільки воно може надавати злочинам характеру відкладеності (прихованої), анонімності, швидкості, транскордонних наслідків та масштабу наслідків, що сприяє досягненню кримінальних злочинів, ставить цілі та ускладнює життя заходів проти них. Правовим критерієм відмежування інформаційних правопорушень від інших злочинів є наявність у їх складі інформаційних складів (ознак)» [3, с. 56].

1. «Об'єкт порушення – якщо протиправне діяння спрямоване проти інформаційних відносин чи об'єкта порушення, тобто інформація та її носії, засоби та системи інформації.

Аналізуючи об'єктивну складову правопорушення, розрізняють об'єкт (загальний, родовий, безпосередній) і предмет правопорушення. Об'єктом порушення завжди є суспільні відносини (правовідносини), які врегульовані правом, регулярність, їх розташування являє собою загальну суспільно-правову цінність, яка «страждає» від протиправних дій в першу чергу. Оскільки інформаційні злочини як окремий вид відрізняються не тільки об'єктом, а й елементами об'єктивної сторони (спосіб, спосіб вчинення злочину), то їх об'єктом можуть бути безпосередні інформаційні правовідносини, незалежно від способів вчинення злочинності, порушення їх та інших правовідносин, вчинені протиправними діями з використанням технологій, засобів та інформаційних систем» [3, с. 56]. «Серед інформаційних відносин до сфери правопорушень належать відносини у сфері публічної інформації, авторського права, забезпечення інформаційної безпеки, бібліотечно-архівної справи, відносини у сфері правової інформації, встановлені відкритою системою загальнодоступної інформації та інформації з обмеженим доступом (зокрема), державна, комерційна, банківська, професійна таємниця, таємниця листування та телефонних розмов, службова інформація, відомості про особисте життя, інформація про особу тощо)» [4, с. 367].

Об'єктом злочину є «матеріальні чи нематеріальні блага, проти яких вчинено злочин. Нематеріальні об'єкти посягання у сфері інформаційних відносин такої інформації, як відомості про осіб, предмети, факти, події, явища незалежно від форми їх подання, а також комп'ютерна інформація (комп'ютерні дані); матеріальні – носії інформації, засоби обробки, зберігання, передачі інформації» [3, с. 56].

2. «Елементи об'єктивної сторони правопорушення, що вказують на спосіб, спосіб вчинення протиправного діяння, – у разі вчинення його з використанням інформаційних технологій та засобів. Обов'язковими елементами об'єктивної сторони є такі ознаки: зовнішнє вираження порушення у формі дії, тобто дії чи бездіяльності; негативні наслідки (соціальна шкода, ризик); причинно-наслідковий зв'язок між діями та цими наслідками» [3, с. 56].

При спеціалізації протиправних дій у «кібернетичному просторі» – просторі, утвореному інформаційно-комунікаційними системами, де відбуваються процеси перетворення (створення, зберігання, обміну, обробки та знищення) інформації у вигляді електронно-обчислювальних даних. Їх об'єктивна сторона може бути простим зовнішнім вираженням протиправної поведінки суб'єкта, з яким чітко зіставляються конкретні наслідки. Зокрема, «порушення процесів обробки інформації в комп'ютерних системах, яке здійснюється комп'ютерним вірусом (шкідливою програмою), який діє та поширюється неконтрольовано та передається без відома користувачів, на перший погляд, асоціюється з конкретною стороною особи. Проте завжди є злочинець, який створює та поширює такий вірус або першим впроваджує його в комп'ютерну систему чи мережу. Таке порушення передбачено ст. 361-1 Кримінального кодексу України «Створення з метою використання, розповсюдження або збуту, а також розповсюдження чи збуту шкідливих програм чи технічних засобів» [1].

Отже, «...ініціація процесів обробки інформації та управління ними є зовнішнім вираженням поведінки суб'єкта у віртуальному просторі, а якщо вона протиправна, то елементом об'єктивної сторони правопорушення, і описується як діяння. При цьому інформаційний характер мають лише порушення, що впливають на інформаційний зв'язок, до яких відноситься порушення права на інформацію та невиконання чи неналежне виконання зобов'язань щодо інформації» [5, с. 253].

Саме цей склад правопорушення є підставою для виділення інформаційного правопорушення в окремий вид. Усі інші правові ознаки інформаційного злочину від-

повідають традиційній конструкції злочину в теорії права. Таким чином, «...інформаційний злочин – це небезпечне для суспільства протиправне діяння (дія чи бездіяльність), винне в якому особа, яка має здатність до вчинення злочину, порушує вимоги законодавства у сфері інформаційної діяльності (у сфері створення, передача, використання, обробка, зберігання, захист інформації тощо) або в будь-якій іншій сфері з використанням інформаційних засобів і технологій, за які настає юридична відповідальність. Незважаючи на те, що поняття «інформаційний злочин» є переважно науково-доктринальним і законодавчо не визначеним, його основні ознаки можна побачити в численних протиправних діяннях, передбачених законом, які мають реальне вираження, зокрема: незаконне збирання, зберігання; обробка, знищення, відтворення, поширення інформації; приховування, нерозголошення інформації; несвочасне надання інформації; неправдиве представлення, представлення чи поширення завідомо недостовірної (необ'єктивної) інформації; поширення суспільно шкідливої інформації; незаконний доступ до інформації; розкриття інформації з обмеженим доступом; здійснення деструктивного інформаційного впливу на свідомість людини (групи людей, суспільства); створення, використання, поширення шкідливого програмного забезпечення; незаконний доступ, використання систем обробки, зберігання, передачі інформації; несанкціоноване втручання, втручання в роботу інформаційно-телекомунікаційних систем та їх компонентів» [5, с. 253].

В усьому різноманітті протиправних дій, пов'язаних з інформацією, можна чітко виділити їх окремі, популярні за змістом (спрямованістю) групи та сформувати специфічні групи інформаційних правопорушень. До основних видів інформаційних правопорушень належать: «інформаційні порушення, інформаційні ресурси, що перешкоджають правовим інформаційним відносинам щодо забезпечення якісних характеристик інформації (конфіденційності, цілісності, доступності, спостережливості); порушення інформаційного простору, пов'язані з правовими інформаційними відносинами щодо коректного надання відповідної інформації, запобігання поширенню небезпечної (шкідливої) інформації, використання підірваних інформаційно-комунікаційних технологій; порушення проти інформаційної інфраструктури, які пов'язані з правовими інформаційними відносинами, що виникають у сфері використання об'єктів інформаційної інфраструктури (інформаційно-телекомунікаційних систем, комп'ютерів, серверів, їх програмного забезпечення тощо); інші інформаційні злочини, які характеризуються використанням інформації, інформаційного простору, інформаційної інфраструктури під час здійснення протиправних дій, що посягають на інші правовідносини (щодо приватної власності, громадської та державної безпеки, господарської діяльності тощо)» [7, с. 40].

Можна виділити такі класифікації інформаційних злочинів, у тому числі: «за ступенем суспільної небезпеки чи шкоди (інформаційні злочини та тяжкі злочини); за формою (протиправна дія чи бездіяльність); за видом юридичної відповідальності (інформаційні порушення, за які встановлено кримінальну, адміністративну, цивільну, дисциплінарну тощо відповідальність) тощо» [7, с. 40].

Висновки. Ми можемо надати широке та вузьке розуміння інформаційних злочинів. Інформаційний злочин – «...суспільно небезпечне (завдання шкоди суспільству), протиправне діяння (дія чи бездіяльність), з вини якого особа здатна вчинити злочин проти інформаційних прав і свобод людини і громадянина, інформаційної інфраструктури, або за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій чи засобів зв'язку, за вчинення яких передбачена юридична відповідальність». Інформаційний злочин – «...суспільно небезпечне, протиправне, злочинне діяння (дія чи бездіяльність) здатної до вчинення злочину

особи, спрямоване проти інформаційних прав і свобод людини і громадянина, а також інформаційної інфраструктури. передбачено законне покарання відповідальність».

Негативними наслідками інформаційних правопорушень є насамперед «завдання шкоди або створення загрози інформаційним інтересам особи, суспільства та держави». Фактично це може виражатися як у конкретних матеріаль-

них збитках, так і в численних проявах нематеріальних збитків, тобто у зниженні репутації та трудової репутації (окремих суб'єктів чи держави в цілому), недостатньому формуванні матеріальних збитків. (необґрунтованість) громадської думки та введення населення в оману, створення паніки в суспільстві, дискредитація владних структур та їх рішень тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. No 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. No 25–26 (із змінами).
2. Про інформацію : Закон України від 2.10.1992 р. No 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. No 48. Ст. 650 (із змінами).
3. Кирилюк А.В. Поняття та види інформаційних правопорушень. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 26. С. 51–55.
4. Кормич Б.А. Інформація як категорія інформаційного права. *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 16. Одеса : Юридична література, 2002. С. 367–374.
5. Максименко Ю.Є., Ліпкан В.А. Засади розвитку інформаційної деліктології. *Право України*. 2013. No 10. С. 249–256.
6. Максименко Ю.Є. Інформаційні правопорушення: поняття та ознаки / Ю.Є. Максименко. Глобальна організація союзницького лідерства. URL: <http://www.goal-int.org>
7. Тихомиров О.О. Інформаційні правопорушення: теоретико-правова концепція. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2015. No 1 (17). С. 38–47.